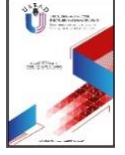

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 2, Year 2, Sayı 3, Issue 3,
Haziran 2020, June 2020.
e issn: 2687-2641

KOKU/BELLEK DEĞERLERDEN SÖZ NEFESİNE... RAYİHA ÇİÇEKLENMESİ / ELİF ŞAFAK'IN "PİNHAN" I

FROM FRAGRANCE / MEMORY VALUES TO BREATHING... RAISHER
FLOWERING / "PINHAN" OF ELIF ŞAFAK

Fatih ARSLAN

Doç. Dr. Fırat Üniversitesi, İnsani ve
Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Elazığ/Türkiye.
Assoc., Dr., Fırat University, Faculty
of Humanities and Social Sciences,
Department of Turkish and
Literature, Elazığ/Turkey.

farslan@firat.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9231-1820

İlker İŞLER

Öğr., Gör., Şırnak Üniversitesi,
Rektörlük / Türk Dili Bölümü
Başkanlığı, Şırnak/Türkiye.
Lecturer, Şırnak University,
Rectorate, Department of Turkish
Language and Literature, Şırnak/
Turkey.

ilkondrous_34@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2438-6070

Makale bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 1 Mayıs / 1 May

Kabul Tarihi / Date Accepted: 28 Mayıs / 28 May

Yayın Tarihi / Date Published: 25 Haziran / 25 June

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Arslan, F. & İşler, İ. (2020).

Koku/Bellek Değerlerden Söz Nefesine... Rayiha Çiçeklenmesi / Elif Şafak'ın
"Pinhan'ı". *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 2(3), 127-149.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Koku taşınır, taşıyan ve taşınan yapıdır. Duyuların olanca birlikteliği yanında öncül tavrını hiç kaybetmemiştir. Onca koku kendince kategorilerden geçerek, eğitilerek kimliğe dönüşür. Taşınır bütün değerler olumlu, olumsuz, naif, tiksinc vb. gibi alt değerlere geçer. Kokunun özüt oluşu da apayrı pek çok yapıyı çağrıştırır. Koku, adeta beynin ve kalbin hükümlerini kabullenir ve kendince bir değer biçer. Fizyolojik, psikolojik, sosyal pek çok eyleyen kokunun etrafındadır. Burnun kabulü çağrışımların da kabulüdür. Aşağı yukarı aynı yerlerde olan edebiyatın da bu üst duyumsallıktan faydalanmaması düşünülemez. Türk Edebiyatı'nda pek çok metin belli biçim ve orantıda kokuyu, sayfanın kokusuyla imrenilen coğrafyaya davet etmiştir. Elif Şafak metinlerinde ise koku feminen duyargaları harekete geçiren belirteçtir. Karakter, mekân, zaman, hayat izdüşümleri kokunun rehberliğinde tanımlanır büyük ölçüde. Hemen her anlatısında karşılaşılan bu durumun hazırlayıcısı bir daha dönülemez olan ilk metin, ilk romandır. "Pinhan" ilk olmanın bütün çetrefilli, samimi yapılarını hiç de ilke benzemeyen bir olgunlukla yaşamıştır. Kokunun arafı "Pinhan"ın çifte duyumlarına eşlik eder. Böylece koku duyum olmanın ötesine geçerek söz nefesine adım atar. Romanı koklamak okumak kadar olur.

Anahtar Sözcükler: Elif Şafak, Pinhan, koku, roman

Abstract: Fragrance is transported, it is the structure that carries and transports. Besides the unity of the senses, he has never lost his predecessor attitude. All the fragrances are transformed into identity by training through categories. All movable values are positive, negative, naive, disgusting, etc. passes to lower values such as. The essence of the smell evokes many different structures. The fragrance almost accepts the terms of the brain and heart and values itself. Physiological, psychological, social activities are around the scent. Acceptance of the nose is also acceptance of connotations. It is unthinkable that literature, which is more or less in the same places, does not benefit from this upper sensibility. Many texts in Turkish Literature invited the scent in a certain form and proportion to the geography coveted by the smell of the page. In the text of Elif Şafak, the smell is the marker that activates feminine sensors. The projections of character, place, time, and life are largely defined by the guidance of the scent. The first text, which is almost irrevocable, is the first novel in this narrative. "Pinhan" lived all the knotty, sincere structures of being the first with a maturity that was unlike any other principle. The scent of the fragrance accompanies the double sensations of "Pinhan". Thus, the fragrance goes beyond being a sensation and steps into the breath of speech. Smelling the novel is as much as reading.

Keywords: Elif Şafak, Pinhan, fragrance, novel

GİRİŞ

Algılar, insanın yaşaması için olmazsa olmaz değerlerdir. İnsanların bireysel ve toplumsal yaşamlarındaki her şey, algılarla doğrudan ilgilidir. Temel algılarımız, yani beş duyu organımızla gerçekleştirdiğimiz algılar, yaşamın bütünselliğini sağlar. İnsanın her eyleminde başrolde olan temel duyularımız/algılarımız; yaşamın hazzının sembolleri olan sanat eserlerinin ortaya çıkmasında da başrolü oynar. Sanat eseri ile temel duyuların/algıların ilişkisindeki derin düşünceyse, sanatçının sanat eserini oluştururken temel duyularımızdan/algılarımızdan beslenmesidir. Bu beslenme; bir görüntünün, bir yiyeceğin, bir sesin ilham vermesinin ötesidir. Her temel duyunun kendine özgü katkıları, sanatçının zihninde ve ellerinde karılan bütüne hakkınca eklendiğinde, sanat eseri yaratılmış olur. Temel duyuların sanat eserine katkısında, bazı duyuların belirgin olabilir. Özellikle görme duyusu, işitme duyusu. İnsanlık ve sanat tarihine bakıldığında, bu iki temel duyunun/algının referans gösterildiği örnekler çoktur. Burada koku duyu algısı, hem sanat eseri-temel duyu ilişkisinde hem günlük-rutin yaşamın içerisindeki temel duyuların, algıların önem sıralamasında biraz geri planda kalmış gibi gözükür. Ancak koku duyusu, aslında, hiç de geri planda kalmayan bir duyudur. Hatta insanın-sanatçının yaşamında ve eser oluşturmasında hayati öneme sahip "bellek" ögesidir ve bunun harekete geçirilişiyle doğrudan ilgilidir.

Bizim bu çalışmamızdaki amacımız; koku duyusunun bir sanat eserindeki etkisini, Elif Şafak romanı *Pinhan*'ın olay örgüsü ve karakterleri üzerinden çözümleyerek kokunun insanı tanımlayan, tamamlayan eylemlerine ışık tutmaktır. Bunu yaparak, bellek ve eylemin tetikleyici unsuru olarak kokunun, bu romana verdiği katkıya da dikkat çekeceğiz.

Yaşanmışlıkların Merkezinde / Koku ve Koku Alma Duyusu

Koku alma duyusu, "koku" ile anlaşılan bir duyudur. TDK sözlüğünde, (www.tdk.gov.tr) "Nesnelerden yayılan küçücük zerrelerin burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı duygu" olarak tanımlanan koku; görülmeyecek kadar küçük olan nesnelere, görülecek büyüklükteki nesnelere kadar doğa ve insan yaşamında her zaman var olan, kendisini her zaman hissettiren bir olgudur.

İlk insandan bugüne insanlığın beş temel duyusunu kullanması, insan üretimleri adına önemlidir. Karl Marx'ın *1844 Elyazmaları* adlı

eserinde yer alan "Beş duyunun oluşması, tüm dünya tarihinin işidir" ifadesi; bu durumun anahtar cümlesi sayılabilir. Eski zamanlardan bugüne temel duyularımız; sanattan bilime, spordan savaşa, günlük hayata kadar belirleyici, tetikleyici bir etkiyle var olmuştur. Bu süreçte ön planda gözüken duyulardan söz etmek de mümkündür. Özellikle görme duyusu bu anlamda, çoğu insanın aklına gelenlerdendir. Çünkü "(...) görsellik üzerinden kurgulanan bir hayat yaşıyoruz" (Ozan, 2016: 17). Koku, koku alma duyusu; görselliğe göre biraz geri planda gözüktür. Ancak zamanın modern anlarında durum böyle değildir.

"Koku; duygu ve duygu durumumuza hitap ediyor. Hâkim duyulan görsellikse, düşünce ve anlamayla ilgili. Görüntü, bizi nesneden çokça uzaklaştırıyor. Yani resimlerdeki veya fotoğraflardaki görüntüleri bir çerçeve içinde kabul ediyor ve çerçevenin içindekini anlamaya çalışıyoruz ki entelektüel bir tepki verip davranış biçimi geliştirelim. Oysa kokuyu duyduğumuzda böyle bir çerçeve söz konusu değil. Bir anlamda işitme duyusuyla ortak bir paylaşım olarak koku bize çerçevesiz geliyor ve bizi içine alıyor" (Ozan, 2016: 17).

Biz ortamı göz hapsine alabiliriz, yani dış dünyamızda görme duyusu sayesinde bir çerçeve oluşturup, bulunduğumuz alan üzerinde bir tasarrufta bulunabiliriz. Ancak koku, insanın böyle bir çerçeve oluşturup onun belli bir egemenliği sağlamasına ön ayak olmaz. Koku, insanı kendisine çeken ve bizi bir çerçeveye sokan, kaçınılmaz, kendini insana mutlaka hissettiren bir duydur. İyi bir koku, insana ortamı sevdiren; kötü bir koku insanda tiksinti uyandırır ve o ortamı olumsuz olarak algılanmasına sebep olur. Bu ve benzeri durumlar, belleği de etkiler. Birey, buna göre pozisyon alır. Koku alma duyusunun da kendine özgü bir tarihsel kökleri vardır. Koku alma duyusu tarihiyle ilgili en çok dikkat çeken ilk görüntüler, durumlar; özellikle kötü kokuların Avrupa'da "hastalık sebebi" sayılması üzerinedir. Hastalığı ve ölümü önlemek için alınan önlemler, kötü kokuları giderme, yok etme uygulamalarıyla kendisini göstermiştir. 18. yüzyıldan itibaren özellikle Fransa'da, daha önceki çağların bir alışkanlığı gibi görünen, ancak bu yüzyıldan itibaren "toplumsal bir rahatsızlık" olarak net biçimde hissedilmeye başlanan kötü kokular üzerine yoğun araştırmalar yapılmıştır. Çürümenin yol açtığı kötü kokuların dışında, başka kaynaklardan çıkan kokulara odaklanılır. Bu bir devrimsel yaklaşımdır. Çünkü koku alma duyusu, toplumsal bir önem kazanmıştır:

"Koku alma duyusunun çürümeye olan ilgisi sona ermekte olan Eski Rejimin elitlerinin psikolojilerinde engin görüşler açmaktadır. Geğirtelerin, gurultuların, yelin, karın ağrılarının, pis kokulu ishallerin dikkatle incelenmesini sağlayan canlı içindeki ölümün işleyişinin sürekli izlenmesi yeni sıkıntılar doğurur. Dışkılarının kokusunu temel alan içerideki çürüme derecelerinin hesaplanmasından, incelenmesi gereken ilgi çekici bir dışkı kokusu hassasiyeti doğmaktadır" (Corbin, 2007: 33).

Kötü kokuların giderilmesi için, yıllar boyunca araştırmalar yapılır. Kanalizasyon sistemi oluşturma çabaları, evlerde tek tek tuvalet kullanımının görülmeye başlanması, dışkılarının şehir dışına doğru uzaklaştırılma çabaları vb. uygulamalar; hastalık yayan koku anlayışından çağdaş kent yaşamının düzenlenmesine doğru bir çizgide buluşur.

Koku alma duyusuyla ilgili olarak, kötü kokudan kurtulma çabaları, onu bastıran parfüm ve güzel koku ihtiyacını doğrudan etkilemiştir. Hatta kötü kokulardan referansla kokusuz olmanın hayalinden bile söz eden yazarlar vardır.

"Dünyamız kokusuz olmanın, yani insanlıktan çıkmanın hayalini kuruyor. Önceki yüzyıllarda, iyisi de kötüsü de her şeyin kokusu alınıyordu. Kokuların peşine düşüyoruz, vücut kokularımızın, şehir kokularının. Bu kokular sıvı ürettiğimizi ve bu sıvıların pis koktuğunu bize fazlasıyla hatırlatan büyük suçlular sanki" (Claudel, 2016: 109).

Kokudan tamamen kurtulmak olanaksızdır. Çünkü insan, yaratılışı ve yapısı gereği, kokan ve koklayan bir canlıdır. Koklamak ve kokuyla yaşamak zorundadır. Kötü kokuyu bastırmak, güzel kokmak, temizlenmek gibi gereksinimler; kozmetik ürünlerin üretimlerinin tarihini yazdırmıştır. Parfüm, bunun simgesi olmuştur. Kötü kokudan kurtulmak için parfüm kullanmak, temiz/ferah kokular koklamak konusu, zamanla toplum sınıflarındaki keskin çizgilerin belli bir parçası olmuştur. Burada iki durum vardır. Birinci durum, parfüm kullanabilen sınıfın zengin/aristokrat bir sınıf olması ve sosyete mensuplarının parfüm kullanma meraklarının oluşmasıdır. Parfümü Fransa'ya getiren Catherine de Medicis ve onun resmi parfümcüsü sayesinde, parfüm-koku, sosyal statünün sınırlarını belirleyen bir algı olmuştur.

"Caterina de Medicis ile beraber Fransız topraklarına ayak basan onun eseri hoş kokular, ayak bastıkları andan itibaren bir

ayrıcalık olup neredeyse bütün sosyal ilişkilerin düzenleyicisi haline geliyorlar" (Ozan, 2018: 29).

Fransız aristokrasisinin, zengin aile üyelerinin parfüm merakı, kendilerinin saraya/yönetime yakın olmalarında ve onlardan çıkar sağlamalarında bir araç gibi düşünülür. Elbette, iyi parfüme ulaşabilen tek sınıfın seçkin sınıf olması, bir ayrıcalıktır. Son birkaç yüzyıl içerisinde; kötü kokudan kurtulmak, güzel kokular ve parfümler sürünebilmekle ilgili diğer toplumsal durum, Endüstri Devrimi'nden sonra hızla zenginleşen ve toplumda ekonomik gücü elinde tutan sınıf olan burjuva sınıfının güzel/parfümlü kokması ve kokusuyla kendisini belli etmesidir. Bu duruma, 19. yüzyıl Fransa'sını en iyi yazan romancı sayılan Balzac'ın romanlarında rastlanılır.

"Charles-Leonard Pfeiffer, Balzac'ın, İnsanlık Komedyası'ndaki köylülerin ya da hayat kadınlarının yaşam koşullarını tanımladığı gibi burjuvaların ve küçük burjuvaların toplumsal konumlarını, yaydıkları kokularla nasıl büyük bir maharetle tanımladığını göstermiştir" (Corbin, 2007: 184).

Burjuvanın hoş kokusuna karşın, toplumun alt sınıfları, özellikle işçi sınıfıysa kötü/pis kokar. Balzac'ın romanlarındaki burjuva mensubu genç kız, süslenme odasında temiz ve güzel kokar. Yoksul işçinin kendi odası bile yoktur.

"Süslenme odası, Balzac dünyasının koku kutbudur; çünkü bu yazarın bütün romanlarında, güzel koku sözcük ve imgeleri, çiçek/kadın/Parisli/gençlik/âşık kadın/zengin/temiz/ferah gibi sözcük ve sıfatlarla birlikte kullanılırken kötü koku sözcük ve imgeleri, sıkışmış/pis/yığılmış/yoksul/yaşlı/halk sözcükleri ve sıfatlarıyla birlikte kullanılmıştır" (Corbin, 2007: 245).

Bu algı, 20. yüzyılda bile güçlüdür.

"George Orwell 1930'larda diyor ki, 'Sınıf ayrımının gerçek gizemi aslında üç korkutucu kelimedede yatar: Düşük sınıfların kokusu!' Orwell'e göre işçi sınıfının kokusu tek başına -bırakın üretim ilişkilerini ve üretim araçlarının maliyetini- sınıflar arası çelişkinin uzlaşamaz olmasının en büyük nedenidir" (Ozan, 2016: 81).

İşçi sınıfı çok çalışır, terler. Temizlenmek ve güzel kokmak için gerekli koşullara sahip değildir, dolayısıyla kötü kokar. Bu sebeple onun kokusu, sınıfsal ayrımın sembollerinden biri olur. Bu örnekleri bütünsel düşündüğümüzde; kokunun bir duyu olarak, toplumsal hayatımızı çok

güçlü etkilediğini söyleyebiliriz. Özellikle 20. yüzyıldan itibaren çok gelişen kozmetik endüstrisini de bu bağlamda düşünmek gerekir.

Kokunun insanın bireysel ve toplumsal yaşamlarını çok etkilemesinin bir önemli yönü de bu duyunun bellekle olan ilişkisidir. Bir kokunun anımsattığı olaylar, hatıralar, her insanın bildiği, yaşadığı durumlardır. Kokunun getirdiği hatıra, bize türlü duyguları yaşatır. Bunun elbette önemli bir sebebi vardır:

"Koku algısı ve duygu durum (emotion), beynimizde aynı sinir sistemi ağı içinde yer alırlar ve bu sisteme de "limbik sistem" denir" (Ozan, 2016: 29).

Limbik sistem; haz duygusu, beğeni, öfke, sevgi, şefkat, cinsellik gibi önemli duyguları kendisinde barındırır. Diğer duyular, limbik sistemle dolaylı iletişim kurarken, koku duygusu limbik sistemle doğrudan iletişindedir. Sonuçta, bellekle doğrudan ilişkiyi sağlar. Koku, bellekle bu ilişkisi sayesinde duygu yaratan bir duyudur. İnsanın anne karnında bulunmasından, doğması ve ölümüne kadar, koku-duygu-bellek ilişkisi; normal koşullarda güçlü biçimde devam eder. İlk koku hafızası, gelecekteki davranışları biçimleyen özelliklere sahiptir. Burada ilk koku hafızasından kasıt, bebeğin doğumundan sonraki yaklaşık bir saattir. Bebek bu ilk saatte duyduğu kokuları, belleğine güçlü biçimde yerleştirir. Kısacası koku duygusu, aslında hep güçlü olan ve bellekle belki de en önemli ilişkileri barındıran duyudur.

Pinhan'ın "Pinhan"ında Koku, Anılar ve Semboller

Özelde Elif Şafak; "*dilsel, dini, etnik ve ulusal renklerin tek bir noktada buluştuğu romanlarıyla*" (Sazyek, 2013: 205) dikkat çeken bir kurgu eylemidir. *Pinhan*, 1990 sonrası Türk romanının postmodern anlamdaki gelişiminde katkısı olan bir romandır. Bu romanıyla *Mevlâna Ödülü'nü* kazanan yazar "*hem bu türdeki yeteneğini kanıtlamış hem de izleyeceği yolu belirlemiştir*" (Gündüz, 2007: 373). Postmodern kurgusuyla dikkat çeken *Pinhan*,

"Güncel politik, kültürel, sosyal ve edebi göndermeler içermekle birlikte tasavvuf, tekke, Mevlevilik çerçevesinde gelişen ve merkezinde cinsel kimlik sorunları bulunan bir eserdir" (Taş, 2019: 69).

Pinhan, tasavvufu yoğun bir şekilde işler. Eser, ayrıca, tarihi ve fantastik unsurları bir araya getirmesinden dolayı "*kimi eleştirmenlerce masal*" (Türkeş, 1998: 17-18) olarak değerlendirilir. *Pinhan* kendi

başkarakterinden adını alır. Tasavvuf konusu ve cinsel kimlik sorunlarının merkezinde dikkat çeken çift cinsiyetlilik, *Pinhan*'ın arayışındaki cismaniliğin ve ruhaniliğin iki kutbudur. Başkarakter, bu iki kutup arasında kendini arar.

"Pinhan romanı; romanla aynı adı taşıyan başkahramanın, özünü bulma/hikâyesini yaşama serüveninde yaşadığı fiziksel ve ruhsal değişim sürecini anlatır" (Namlı, 2007: 1213).

Romanda işlenen cinsel kimlik sorunu, *Pinhan*'ın "erkek miyim, kadın mıyım" sorularının yanıtını aramaktan kaynaklanırken, incelenen vücudun ve cinsel kimlik organlarının somutluğuna gönderme yapar. Kimlik arayışıyla bütünleşen dergâh, tekke ve "baba"nın bilince ve bilinçaltına gönderdiği tasavvuf uyarılarıyla, maneviyatla-ruhanilikle ilgili yolu çizer. *Pinhan*, kendi romanında; cismaniliğin ve ruhaniliğin yollarında (iki yol) yürürken, kimliğini netleştirmek amacını taşıyan bir başkarakterdir. *Pinhan*'ın serüveninde "koku"nun önemiye; kokunun, başkarakter için çok önemli mekânların, zamanın, karakterlerin vb. dikkat çeken her ögesinde rastlanılan (hatırlatıcı) bir duyu olmasından ve çeşitli sembollere dönüşebilmesinden ileri gelir.

Romandaki koku unsurunun, kendisini güçlü ve etkili hissettirdiği en açık örnekler, genellikle kokunun çağırdığı anı-hatıralardır. Kokunun "anı-hatıra"ları çağırması, anımsatması, Fransız romancısı Marcel Proust'un adından esinlenerek tanımlanan "Proust Fenomeni" kavramını doğurmuştur. Proust'un ünlü roman serisi *Kayıp Zamanın İzinde* eserinin ilham kaynağı olarak, Proust, annesinin ikram ettiği ihlamuru içerken yediği küçük keklerin, kendisini çocukluğuna ve halasıyla ilgili hatıraları anımsatması işaret edilir.

"Ihlamura batırılmış kekin kokusunun uyandırdığı duygular ve o zengin anı yolculuğu o kadar etkiliyor ki Proust'u, önüne kâğıdı çekip yazmaya başlıyor. Yazmak, ama ne yazmak! Tam yedi cilt ve 3000 sayfadan *Kayıp Zamanın İzinde* isimli ünlü eseri ortaya çıkıyor. (...) Kokuyla geri çağrılan anıların duygu yoğunluğunun en önemli örneklerinden biri olan bu olaya koku dünyasında "Proust Fenomeni" deniliyor" (Ozan, 2016: 248).

Koku ile hafıza / bellek arasındaki güçlü ilişkiye edebiyattan böyle bir örneğin katkı sağlaması, aslında boşuna değildir. Çünkü koku, yazara ilham verebildiği gibi, romanın olay örgüsünde önemli zincirleri-örgüleri bağlayan / harekete geçiren bir öge de olabilmektedir.

Pinhan'daki koku, bellek, anı ilişkisinde bu durumla ilgili önemli örnekler vardır.

Koku, *Pinhan*'ın ilk sayfalarından itibaren dikkat çeken bir duyudur. Hatta romanın başlangıcında, başkarakter *Pinhan*'ın boynundaki sahtiyan kesenin kokusu, *Pinhan*'ı duygudan duyguya koşturur.

"Boynundaki sahtiyan keseyi burnunun hizasına kaldırıp, gönül okşayan bir nazarla baktı ona. Parmaklarını, derinin arkasına saklanan o yuvarlaklığın üzerinde uzun uzun gezdirip, incinin fısıltılarını, nefes alışverişlerini dinledi. Keseyi öptü, derin derin kokladı. Sanki dağ, bayır, ova, tepe ve bilcümle mahlûkat ve hatta önü sıra uzanan koca şehir bu kokuyla yoğruluyor, vücut buluyordu." (Şafak, 2017: 9).

Sahtiyan, cilalanmış bir deridir. Sahtiyan kese kokusu, cilalanmış derinin kokusudur. *Pinhan*'ın çok önem verdiği "inci", bu sahtiyan kokulu kesede saklanır. "İnci", *Pinhan*'ın çocukken sahip olmak istediği masalsı bir semboldür. İncinin altında yatan derin anlamsa, *Pinhan*'ın "çift başlılık-çift cinsiyetlilik"ten kurtulma istediğinde kararını verişinin anlamıdır.

Dürri Baba, hikâyesinin önemine varan ve vücudunda erkekliğin sembolü olan kıllardan kurtulan *Pinhan*'a, inciyi hediye eder. "Dürri Baba tekmeden ayrılarak, "erginlenme" aşamasına geçecek olan *Pinhan*'a "özünden utanıp sıkılmaması" tavsiyesinde bulunarak bir inci tanesi hediye eder." (Namlı, 2007: 1214). *Pinhan*, çocukken sahip olamadığı bu inciye, "erginleşip bir karar verdiğinde" sahip olmuştur. *Pinhan*, çocukken gördüğü ve o zaman da sahip olmak istediği incinin, bir deniz-masal diyarından geldiğine inanmıştır. Bu incinin masal diyarı, nem ve yosun kokar.

"Belki de ta Çin-i Maçin'den yürütülmüş paha biçilmez bir inci tanesi olduğunda karar kıldılar. Derin bir nefes alıp, boncuğun yaydığı yosun ve nem kokularını ciğerlerine doldurdular" (Şafak, 2017: 14).

Pinhan'ın karar verdiği kimliğinin hediyesi olacak inci, bir arayışın sembolik sonucu olarak, *Pinhan*'ın hikâyesinde alacağı uzun yolu da sembolize eder. Bu uzun yolun kokusu, *Pinhan*'ın memleketine deniz ve masal kadar uzaklığını hissettiren nemdir ve yosundur. Ayrıca, tasavvuf yolculuğunun meşakkatli oluşunun ilk işaretlerindedir.

Pinhan'ın Dürri Baba'yı ilk görüşü, çocukken yaptığı yaramazlıklar ve "İncili kuş"a (masal etkisi) sahip olma isteği sonucunda gerçekleşir. Pinhan, arkadaşlarıyla Dürri Baba Tekkesi'nin bahçesine girer. İncili kuşu bulamazlar. Sonra elma yemeye başlarlar. Dervişler bahçede gözükmeye çocuklar kaçarlar. Pinhan elma ağacına tırmanır, sapanını düşürür. Sapanı alan derviş, tekkeye gider, sonra Dürri Baba'yla geri döner. Dürri Baba, dervişi tekkeye gönderir ve yalnız kalır. Elma ağacında bir çocuğun olduğunu bilir.

"Yaşlı adam, ötekileri bir el işaretiyle bahçeden uzaklaştırdıktan sonra, bağdaş kurarak, çocuğun dallarına tünediği elma ağacına sırtını dayadı. Ne gariptir ki bu ağaç, çok değil az evvel, o eşi benzeri görülmemiş kuşun üzerinde soluklandığı ağaçtı" (Şafak, 2017: 15-16).

"İncili kuş"un tünediği ve Pinhan'ın çıktığı elma ağacı, Pinhan'ın kendi hikâyesinin başlangıcında, insanın bu dünyaya "hikâyesini yaşaması için gönderilmesindeki sembolik sebep olan yasak meyveyi yiyişi" olayına göndermenin ağacıdır. Elma, yasak meyvenin en bilinen sembolüdür. Kendi hikâyesini yaşayacak Pinhan, "elma kokusuyla" taravetlenir.

"Dilersen bizdeki emanetini al," dedi yaşlı adam, elindeki sapanı evirip çevirerek. Yüzü rüzgâra dönüktü, sanki çocukla değil de rüzgârla konuşuyordu. Öyle ki çocuk, söylenenleri harfiyyen işittiği halde, hala yakayı ele verdiğiinden emin olamıyordu. Daha da sindi kaldı olduğu yerde. Teni ağacın kabuğunun rengini alırken, yanakları elma kokularıyla taravetlenirken, her bir uzvu elma ağacının bir parçası, budanmamış bir dalı oldu" (Şafak, 2017: 16).

Pinhan sözcüğü, "saklanmış-gizli" anlamındadır. Pinhan'ın kendi sakladığı sırrı, çift cinsiyetli oluşudur. Bu sır, normalde, sadece Pinhan'ın bildiği bir sırdır, derttir. Ancak tasavvuf ehlinin, evliyanın olağanüstü özelliklerinden biri de "sırları anlamak-bilmek" olarak kabul edilir. Dürri Baba, Pinhan'ın bir derdi, sırrı olduğunu bilir. Pinhan onu tanıyınca, onun tekkesine girer. Pinhan, kendi çift cinsiyetliliğini bir "günah"mış gibi saklar. Ancak bu, yaratılıştan gelen bir farklılıktır ve Pinhan'ın yolculuğunun başlangıç noktasıdır. Nasıl ki ilk insanın elmayı yiyişi sonucunda bu dünyaya gelişinde ve bu dünyada kendi hikâyesinin önemli bölümünü yaşamasında, elma önemli bir sembolse, burada da Pinhan'ın kendi hikâyesinin başlangıcında elma kokularıyla

taravetlenmesi, önemli bir semboldür ve hatırlatıcıdır. Pinhan'ın hikâyesinin asıl başlangıcının kokusu, elma kokusudur.

Pinhan, Dürri Baba Tekkesi'ne girdikten sonra oradaki dervişleri tanımıştır. Kul, Hüseyin, Dulhani Hasan, Dertli Hagopik, Budala Tosun gibi dervişlerle iletişim halindedir. Bunların içlerinde; Dulhani Hasan'a ayrı bir ilgi gösterir. Dulhani Hasan, keyif adamıdır. Dulhani Hasan, keyif adamı olmasının yanında, Pinhan tarafından "iki başlılık"la ilgili önemsenen bir karakterdir. Kahve, tütün kokularının Türk toplumunda önemli bir yeri vardır. Özellikle tütün kokusu, toplumda, değişecek alışkanlıklara dair güncellenecek kokularda da kendisini hatırlatacaktır. Tütünün bulutlu havasında düşünceye dalıp efkâr dağıtmaktan bir gösteriye dönüşen sigara tiryakiliğine geçiş, aynı maddeye haiz bir nesnenin nasıl oluyor da tüketim dinamiklerinin rüzgârı altında dikey bir metaya dönüşebildiği fikrini gayet iyi açıklamaktadır. Tütün, sigaraya girdiğinde de "efkâr dağıtma" aracı olarak kullanılıp kokusunu yayarken, kullanıcısının gösterisini sunacaktır.

"Dürri Baba'nın şefkat ve muhabbet yönü, Pinhan'ın iki başlılığından birini temsil ederken Dulhani Hasan'ın mert ve babacan tavrı öteki yönünü etkiler. Pinhan, çift cinsiyetliliğini farkında olmadan bu kahramanların özellikleri ile örtüşme eğilimindedir" (Namlı, 2007: 1214).

Tütün ve kahve, bu dünyaya ait keyfin ve hoşluğun temsilcisidir. Pinhan bu tekkeden ayrıldıktan sonra, duyduğu kahve kokusunda "Dulhani Hasan"ı hatırlar.

"Tam da bu esnada yan odadan içeriye sızan kahve kokusuna yakalandı. Bu koku, Dulhani Hasan'ı getirmişti aklına. Burnunun direği sızladı; neredeyse ağladı ağlayacak" (Şafak, 2017: 146).

Koku burada, bellek tazeleyici ve anıları geri çağırıcı özelliğini gösterir. Kahve kokusu; Dulhani Hasan'ı hatırlatmanın yanında, Pinhan'ın hikâyesini tamamlamak için çıktığı yolda, "erkeksi yön"ün çektirdiği sancıyı hissettirir. Kahve, Pinhan'ı o kadar etkiler ki, zamanda geriye gidip Dürri Baba Tekkesi'nde, Dulhani Hasan'ın yanında "sancılı-iki başlı" da olsa yaşamayı yeğler. Kokunun etkisi, zamanı ve mekânı geriye götürme isteğini doğurur. Tekke, önemli bir sosyal ortamdır.

"Sosyal ortam, akmakta olan su ve büyüyen bir orman gibidir. Balığın suyla, ağacın ormanla münasebeti nasılsa; insanın sosyal

ortamla böylesine kaçınılmaz bir bağları vardır" (Özcan, 2000: 100).

Dürri Baba Tekkesi'yle özdeşleşen kahve kokusu, bu mekânda yaşanmış silinmez anıların kokusudur.

Bazı Koku Kahramanlar

Pinhan'da, koku-sembol-anılar üçgeninde dikkat çekici olayların başrolünde bulunan başka karakterler de mevcuttur. Bu karakterlerin her biri, bu üçgenin merkezindeki farklı olayları yaşarlar. "Dertli Hagopik" karakteri, koku algısının bellekte canlandırdığı anılarda, beşerî aşkla ilgili önemli bir örneğin kahramanıdır. Romanın başkarakteri Pinhan'ın, Dürri Baba Tekkesi'nde ilgi gösterdiği dervişlerden olan Dertli Hagopik, sessiz ve sakin bir karakterdir. Pinhan, onun da bir derdi olduğunu hisseder. Dertli Hagopik,

"Çalışırken, devamlı kuşağında taşıdığı reyhan, ceviz ve tarçından mürekkep bir keseyi ikide bir çıkarıp, uzun uzun koklar ve derin derin iç geçirdikten sonra, gözpınarları dolu dolu tekrar işine dönerdi" (Şafak, 2017: 20).

Dertli Hagopik, kokulu kese koklayıp hüzünlenmesiyle kendi hikâyesinin ipucunu verir. Bir gün, Pinhan'dan kahve ister, pişirilen kahveyi içerken de ona hikâyesini anlatır. Dertli Hagopik, önceden sarraflık yapan bir gençtir ve Hristiyan'dır. Bir gün, dükkânından içeri giren Müslüman genç kadın, onun yaşamını değiştirir.

"Akşam ezanı okunduğunda dükkânı kapatmak üzereydim ki içeriye Müslüman bir kadın girdi. Bir gölge gibiydi. Beraberinde reyhan, ceviz, tarçın kokuları getirdi. Başı öne eğikti, ne yüzünü bilebildim ne de gözlerini" (Şafak, 2017: 39).

Müslüman kadın, Dertli Hagopik'e bir firuze getirmiştir ve bu firuzeden bir yüzük yapılmasını istemiştir. Dertli Hagopik'in hikâyesini dinleyen ve aşka hürmet eden Pinhan; reyhan, ceviz ve tarçın kokularının Dertli Hagopik için önemini kavramaya başlar. Bu kokular, Pinhan'ın algısında, buldukları odadaki keyif kokusu olan kahve kokusunu bastırır.

"Pinhan, kahve kokusunu bastıran reyhan, ceviz ve tarçın kokularını derin derin içine çekti. Daha ilk nefeste başı dönmeye, gözleri seğirmeye, yüzü gülmeye başladı. Keyiflendi. Daha derin soluyarak bu bahtiyarlık deryasında boylu boyunca uzandı. Bir tüy kadar hafifti. Varsın dalgalar alıp götürsündü bedenini;

götürüp ıssız kıyılara atsalardı. Nasıl olsa o kıyılarda reyhan, ceviz, tarçın kokuları bulacaktı" (Şafak, 2017: 39-40).

Dertli Hagopik, Müslüman kadının istediği gibi bir yüzük yapar, ona âşık olur. Müslüman kadın da Dertli Hagopik'in aşkına kayıtsız kalmamıştır. Ancak birbirlerine kavuşmaları imkânsızdır. Çünkü Müslüman kadın, sevmediği bir adamla evlendirilmek üzeredir. Firuze yüzüğü de zifaf gecesinde kendisini öldürecek zehri saklamak için yaptırmıştır. Müslüman kadını bir daha göremeyen Dertli Hagopik, memleketinden ayrılır, diyar diyar gezer. Sonunda, Dürri Baba Tekkesi'ne gelir ve bir derviş olur. Dertli Hagopik; bir kese yapar. İçine reyhan, ceviz ve tarçın koyar ve bunların kokularını koklayarak aşkını yâd eder.

Romanın İstanbul'la ilgili bölümünün en önemli mekânı olan Akrep Arif/Nakş-ı Nigar Mahallesi'nin çocuklarından "Nevres" karakteri, babasını yitirmiştir. Nevres'in kokladığı bazı kokular, ona babasını hatırlatır.

"Şiş karınlı ayaklı meyhane, nam-ı diğer Ceviziçi Tahir, şimdi kaşlarını çatmış, karınca katili topal kız çocuğuna dik dik bakıyordu. Çocuk ise, yediği şamardan çok, ortalığa yayılan kesif arak kokularından sersemlemiş görünüyordu. Koku, yani o pek yakından tanıdığı, kendini bildi bileli iki katlı ahşap evlerinin her köşesinde, ama en çok da babasının yattığı odada teneffüs ettiği arak kokusu, şimdi yüreğinde buruk bir acı bırakıyor; yitip gitmiş bir hayalin kanlı canlı timsali olarak karşısında dikiliyordu" (Şafak, 2017: 73).

Nevres'in babası içki içmeyi, özellikle "arak" adı verilen bir tür rakıyı içmeyi sevmiş bir insandır. Evindeki odasında her fırsatta arak içmiştir. Nevres; arak / rakı / içki kokusunu babasıyla özdeşleştirmiştir. Babası öldükten sonra, bu içki kokusunu ilk duyduğunda, onu hatırlamıştır. *Pinhan* romanının önemli karakterlerinden olan Nevres'in, kokuları belleğinde tutma becerisi yüksektir. O, kokladığı farklı kokularda, olayları ve kişileri hatırlar. Nevres'in annesi, eşi ölmeden önce, mahallenin bekçisiyle kaçmıştır. Nevres, annesini o olaydan beri hiç görmez. Ancak, duyduğu bazı kokularda annesini hatırlar.

"Anası birkaç sene evvel mahallenin bekçisi Kabakulak Reşo ile kaçtığından beri Nevres onun ismini ağzına almamıştı. (...) Annesinin yüzünü hatırlayamıyordu. Sadece bir koku kalmıştı geriye. Kova kova sabunlu sulara rağmen çıkmamakta inat eden

gülbeşeker kokusu. Nevres kokuları iyi hatırlardı" (Şafak, 2017: 101).

Nevres'in annesi yıllarca, her fırsatta gül reçeli pişirdiği için, evin çoğu kısmına gül reçeli kokusu sinmiştir. Anne evden gittikten sonra, ev sabunlu suyla yıkansa bile gül reçeli kokusu kaybolmamıştır. Bu sebeple, Nevres ne zaman bir gül reçeli kokusu duysa, annesini hatırlamıştır. Onun için, arak-rakı kokusu "baba" demektir. Gülbeşeker-gül reçeli kokusu ise "anne" demektir.

Kokunun "memleket"i hatırlattığı örneğin kahramanı, romanın başkarakteri Pinhan'ın, İstanbul'dayken meftun olduğu "Karanfil Yorgaki"dir, O, "Deryakeş" adlı karakterden yayılan kokuyu duyduğunda, kendi memleketini hatırlar.

"Deryakeş top atılsa uyanacak durumda değildi. Oğlan bundan cesaret alarak bir hayvan gibi, onu koklayarak tanımaya çalıştı. Barut kokuyordu Deryakeş; kan, ter, küfür ve içki kokuyordu. Tütün ve afyon ve enfiye kokuyordu. Karanfil Yorgaki tam geri çekilip uzaklaşacakken, envai çeşit tatsız kokunun arasında belli belirsiz bir başka koku daha yakaladı. Önce emin olamadı. Yaklaştı, tekrar kokladı; defalarca kokladı. Artık şüpheye yer yoktu; tanımıştı bu kokuyu. Süt kokuyordu Deryakeş; incir sütü. Tıpkı Karanfil Yorgaki'nin doğduğu, büyüdüğü, Sakız Adası'nda yetişen incirlerden damlayan süt gibi kokuyordu" (Şafak, 2017: 166).

Deryakeş, Karanfil Yorgaki'ye ilgi gösteren namlı bir kabadayıdır. Üzerine sinen tütün, barut, afyon, enfiye, ter, kan kokuları; onun kabadayılığın işaretleridir. Ateş oğlanı (meyhane çalışanı) Karanfil Yorgaki, Deryakeş'in kendisine ilgisinden memnundur. Ancak Deryakeş'teki "memleket kokusu (incir sütü)", Karanfil Yorgaki'nin Deryakeş'e bakışını değiştirir. Karanfil Yorgaki de Deryakeş'e meftun olur.

"Karanfil Yorgaki o gece hiç uyumadı. Deryakeş'ten yayılan bu tanıdık koku onu sarhoş etmiş, şaşırtmış, yolundan saptırmıştı. Şimdiye dek sadece ilgisinden hoşnut olduğu bu adam şimdi gözüne farklı görünmeye başlamıştı. Artık ona bir iyilik etmeyi değil, onu istiyordu. Tan yeri ağarırken, Karanfil Yorgaki kararını verdi. Deryakeş'in üzerindeki örtüyü aralayıp yanına sokuldu. Sert ve kaba ellerini avuçlarının içine alarak uzun uzun öptü ve huzurla uykuya daldı" (Şafak, 2017: 166).

Koku bu örnekte hem memleketi hatırlatan bir anı çağırıcısı hem ilgi duygusunu karşılıklı bir eyleme dönüştüren algıdır. Deryakeş, Karanfil Yorgaki'deki değişimi görünce çok sevinir. Sevinçle, İstanbul sokaklarında dolaşır. Fakat pusuya düşürülüp öldürülür.

Nevres karakterinin kuzeni "Safinaz", güzel kokulu çeyize sahiptir. Safinaz'ın kendisi de güzeldir ve güzel kokar.

"Tertemiz çarşafın kokusunu derin derin soluyarak yatağın içine kaydı. Gözlerini yorganın dışında bırakarak Safinaz'ı seyretmeye başladı. Ne kadar da güzeldi. Nevres, bu müstesna güzelliği karanlığın dahi örtememesine hem gıpta hem de hayret etti. Safinaz yasemin kokardı buram buram ve yasemin kokuları bırakırdı geçtiği yahut dokunduğu yerlere. (...) Arada bir, çeyiz sandığında ne var ne yoksa tek tek çıkartıp okşuyor, uzun uzun öpüyordu. Bir tek o zamanlar yüzü gülüyor, gamzeleri azad ediliyordu" (Şafak, 2017: 177).

Safinaz'ın güzel bir kız olmasındaki önemli detay, onun yasemin kokmasıdır. Geçtiği, dokunduğu yere yasemin kokusunu bırakması; kokuyu alanlarda hoş duygular hissettirir. Nevres evlenmeyi düşünmez, ama bu güzel kokudan hoşlandığı için bir çeyiz sandığına sahip olmak ister.

"Evlenmeyi aklından dahi geçirmiyordu. Geçirmiyordu ama onun da şöyle ağzına kadar dolu, misler gibi kokan bir çeyiz sandığı olsa fena mı olurdu ya?" (Şafak, 2017: 177).

Pinhan romanında, arzunun ve şehvetin sembolü olarak örneklenen kokuyu sunan karakter örneği de mevcuttur. Akrep Arif/Nakş-ı Nigar Mahallesi'nin varlıklı-gözde dul kadını "Hokkagülü İfakat", kimseden çekinmeyen ve gönlünce eğlenmeyi seven bir kadındır. İfakat'ın sevdiği bir çengi-dansöz vardır ve bu dansözün güzel bir kokusu vardır.

"Hokkagülü İfakat oldum olası çengileri seyretmeye bayılırdı. Ama bu akşamki çenginin gönlünde pek müstesna bir yeri vardı. Ne kadar uğraşsa da onun şuh kahkahalarını, baygın bakışlarını, menekşe kokusunu aklından bir türlü çıkartıp atamamıştı. Onu görmeden geçirdiği günler, geceler boyunca, o sütbeyaz, uzun, incecik boynunda, yeşile kaçan morluklar bırakma arzusuyla yanıp tutuşmuştu" (Şafak, 2017: 202).

Hokkagülü İfakat'ın birlikte hoş ve şehvetli vakit geçirmek istediği çengi olan "Kaymaktabağı Rana", mis kokusuyla, Hokkagülü İfakat'ı mest eder.

"Kınalı ayakları çıplaktı. Elindeki zilleri çala çala odanın içinde dört dönüyordu. Vücudundan yayılan taze menekşe kokusu, gözlerini ondan alamayan Hokkagülü İfakat'ı mest ediyordu" (Şafak, 2017: 203).

Güzel koku, cinselliğe davet özelliğini taşır. Burada da arzunun ve şehvetin kokusu -lezbiyenlikle ilgili bir ilişki için olsa da- cinselliğe davet eder.

İnsan Ötesi Koku Değerler, Sembolik Açılımlar

Nevres'in oturduğu, Pinhan'ın da gelip önemli olaylar yaşayacağı Akrep Arif/Nakş-ı Nigar Mahallesi, "nev-i şahsına münhasır" bir mahalledir. Dışarıya kız vermez, dışarıdan kız almaz. Mahalleli argolu-sövgülü konuşur, batıla çok inanır. "Koku" algısı, bu mahallede "batıla ve hastalığa karşı bir çare" sembolü olarak görülür. Mahallenin "Nida Hamamı" itri kokularıyla donatılmıştır. Hamamın gül suyunun aktığı çeşmesi bile vardır.

"Kapının her iki tarafında yer alan yavruağzı damarlı koyu kırmızı mermer kurnalara, pirinç çeşmelerden gürül gürül akan gül suyu, daha ilk adımda hamamın ne kadar müstesna olduğunu ispat ederdi. Burada yürürken insanın yüzüne evvela soğuk, sonra giderek ılıklaşan ve buram buram itr-ı şahi kokan bir hava mevcesi çarpardı." (Şafak, 2017: 92).

Hamam, temizliğin ve sağlığın merkezi gibidir. Mikrop kırıcı özelliklere sahip hamamdaki itir kokusu, bir dönem, Avrupa'da da hastalıkların sebebi sayılan kötü kokuları gidermek için kullanılmıştır.

"XVIII. yüzyılda hekimler Hippokrates ile Galenos'a, ama genellikle Kriton'a başvururlar; Aetius Kriton'un tedavi yönteminin doğrudan ıtrların kullanımına dayalı olduğunu belirtmiştir" (Corbin, 2007: 86).

İtir kokusunun, hastalık önleyici-giderici olduğu düşünülür. "O dönemin neredeyse bütün hekimlerinin yaptığı gibi Blegny ile Lemery de ıtrların pis kokulu havayı temizlediklerine ikna olmuşlardır." (Corbin, 2007: 87). İtir kokusunun hamamda kokması boşuna değildir. *Pinhan* romanı, zamansal olarak "Osmanlı" dönemini işaret eder. Yani itirın Avrupa'da önemsendiği dönem de hemen hemen aynı dönemdir.

Dolayısıyla ıtır, Osmanlı hamamlarının vazgeçilmez parçasıdır. Osmanlı için hamam-ıtır, sağlık için vazgeçilmezdir.

"Bu mermer kurnalı, her daim sıcak sulu, görenlerin yüreğini ferahlatan, buram buram ıtır-ı şahi kokan ve sade kirden değil, kederden de arındıran hamam, mahallenin veletlerini bitlerinden pirelerinden, evsiz barksızlarını kış ayazında donma derdinden, evinde rahat duramayan fettan kadınlarını da can sıkıntısından kurtarıyordu ya!" (Şafak, 2017: 95).

Çok eskilerden beri, yıkanmaya ve güzel kokmaya önem veren İslam uygarlığında, Batı'da görülen pek çok salgın-öldürücü hastalık daha az görülmüştür ve görüldüğünde de daha az kayıpla atlatılmıştır, diyebiliriz.

Pinhan'ın Akrep Arif/Nakş-ı Nigar Mahallesi'ne yaklaştığı ve mahalleye ulaştığı dönemlerde, mahallede olağanüstü olayların görülmesi, buranın sakinlerini kaygılandırır. Batıl inançları önemseyen mahalleli, mahallenin "kocakarı"larından medet umar. Bu kadınların "bela def edici" eylemlerinde "koku"yla ilgili önemli örnekler vardır.

"Kevser nine, Ceviziçi Tahir'i uğurladıktan sonra, yabancı otları ayıklamaya bir müddet daha devam etti. Ama akli tamamıyla başka yerdeydi. Erda'nın mahallede kol gezdiği haberi yüreğini ağzına getirmişti. Uçuk mor karabaş otlarını, kat kat yükselen ballıbabaları, mis kokulu kekikleri, keskin kokulu pelinotlarını, zehirli bataron çiçeklerini, hafakanları kovan sığırdillerini, sarı çiçekli mayasıl otlarını, ağız kokularını bastıran besbaseleri, pul pul kabaran şehtareleri, üstüne cennetten damlalar düşen hindibaları ve uzun, siyah saçlı baldırıkaraları gelişigüzel ayırıp, renk renk kurdelalı demetleri aceleyle ortadan kaldırdı" (Şafak, 2017: 105).

Kevser ninenin otları ve kokuları; kötü ruhları uzaklaştırmak, hastalıkları yok etmek, olağanüstü varlıkların insanlara zarar vermesini önlemek amacıyla kullanılmak istenir. Mahallenin kocakarılarından "Macuncu Makbule", batıl inanca ve kötü şeyleri def etmeye yönelik konuşurken yasemin saplı tütün tütürür.

"Macuncu Makbule oldum olası, efsane ve efsundan dem vurarak, akıl vermeyi pek severdi. (...) Macuncu Makbule, bir yandan nasihatlerini sıralarken bir yandan da yasemin sapsaplarından yaptığı tütün çubuğunu tütürmekteydi. Ortalık duman altı olmuş,

bazı kadınların dumandan gözleri yaşarmıştı. Gene de herkes büyük bir dikkatle onun dişsiz ağzından dökülen kelimeleri yere düşmeden yakalamaya çalışıyordu. (...) Macuncu Makbule'ye göre, Ramazan Bayramı gecesi cima edilirse, işte o vakit ana rahmine düşen çocuk muhakkak isyankâr olurdu" (Şafak, 2017: 183-184).

Burada koku; anlatılanın önemini vurgularcasına, dinleyenleri kendine çeker ve herkesin dikkatini toplar. Bazı kokuların, tütsülerin kötü ruhları uzaklaştırdığına ve hastalıkları önlediğine dair inanç, Şamanizm'de de mevcuttur.

"Şamanlar tütünü paralel ruhlar evreniyle iletişim kurmalarına yardımcı bir araç olarak görüyorlar ve neredeyse bütün Şamanik etkinliklerde tütün veya dumanı illa ki yer alıyor. Şaman'ın içtiği tütünün dumanının tedaviye konu kişinin korunma altına alındığı, hatta mısır ekiminin veya sezonun ilk balının kutsandığı varsayılıyor" (Ozan, 2018: 274).

Şamanlar, "ayavaska" adlı koku unsurunu (bitkiden üretilen) yine hastalık tedavisi için kullanırlar.

"Şamanlar iyileştirme yöntemlerinde ayavaska kullanabiliyor. (...) Kendilerine tedavi için gelenlerin vücut kokularına, hatta vücudun hangi bölgelerinin nasıl koktuğuna çok dikkat ediyor ve bu kokusal saptamayı yaptıktan sonra tedavi amaçlı koku kullanımına başlıyorlar. Modern tıbbın da ışığında biliyoruz ki vücut kokularının cinsi gerçekten sağlık durumuna ilişkin pek çok sinyal taşıyor" (Ozan, 2018: 279).

Pinhan romanında da kokudan medet umulmasının örnekleri dikkat çekicidir.

Pinhan'da mekân kokularıyla ilgili önemli örnekler, karşıt görünen iki mekânda, bu mekânlarla özdeşleşen kokularla okuyucu karşısına çıkarılır. İlk mekân örneği "Hezarpare Horoz Baba Tekkesi"dir. Tekkenin avlusundan güçlü bir toprak kokusu yükselir.

"Pencereleri ardına kadar açarak, avludan yükselen toprak kokusunu içine çekti. Senelerdir postnişini olduğu bu tekke, bu canım tekke, ellerinin arasından usul usul kayıp gitmekteydi" (Şafak, 2017: 119).

Tekke avlusundan yükselen toprak kokusu, adeta, her faninin bir toprak olacağını simgeler. Tekkenin şeyhi Şeyh Mehmet Mühür Efendi,

ayrıca, bir felaketin olacağını sezer, bu felaket bir süre sonra gerçekleşecektir. Tekkede yangın çıkacak, şeyh de vefat edip "toprak" olacaktır. Saygın bir zat olan Şeyh Mehmet Mühür Efendi; kitap okumayı ve ilimle uğraşmayı çok sever. Bu sebeple, kitap odası buram buram kitap kokar.

"Tekkenin kitap odası, o postnişin olalı beri bir hayli genişlemişti. (...) Kitap odasında senelerdir hüküm süren envai çeşit koku içeri girenlerin başlarını döndürür, soluklarını keserdi. Öyle ki bu odaya adımını atan kişi bir müddet konuşmakta güçlük çeker, mekânın efsununa teslim olmaktan başka yol bulamazdı. Şeyh Mehmet Mühür Efendi zaman zaman pek müstesna konuklarını bu odada kabul ederek, çeşitli hususlarda onların fikirlerini alırdı. (...) Sohbet sona erdiğinde gözlerinde tatlı bir yorgunluk, ağızlarında bal tadı kalırdı." (Şafak, 2017: 121).

İlim odasının kitap kokması ve bu odaya çok müstesna âlimlerin kabul edilişi, ilim-kitap kokulu/efsunlu odada "ilim merkezli" sohbetlerin yapıldığına işarettir. Bu odanın kokusu, gelen her âlimi etkiler. *Pinhan'*da kokunun mekânla özdeşleştiği ikinci mekân örneği, "Cüce Cafer" adlı karakterin hanesidir/dükkânıdır. Cüce Cafer, *Pinhan'*ın kaybolan incisini bulmuştur. *Pinhan*, incisini ondan almak için onun hanesine-dükkânına gider. Bu hanede kesif bir koku vardır.

"Bu oda da en az bir önceki kadar loş, havasız ve kasvetli idi. Ama buranın dört duvarı, içleri doldurulmuş kuşlar taşıyan, yere çakılmış raflarla çevrilmişti; yan yana dizilmiş, ölü kuşlar" (Şafak, 2017: 144).

"Uyandığında güneş tepedeydi. Gözlerini kırıştırtıp, etrafına bakınırken, nerede olduğunu çıkarmaya çalıştı. Bunun için fazla uğraşmasına lüzum kalmadı; zira ortalığa yayılan kesif koku, evvel ki geceyi fazlasıyla hatırlattı. Şimdi buradan çıkıp gitmeli ve bir daha buraya adımını atmamalıydı. Ne var ki inciye hala geri almamıştı. Dürri Baba'nın hediyesi hala Cüce Cafer'in elindeydi. Gene de içinden bir ses, hemen şimdi buradan çıkıp gitmeyişinin tek sebebinin inciye geri almak olmadığını muzipçe fısıldamaktaydı. Bu izbe, köhne mekân; bu düşkün, bi-edep insanlar; bu kesif, nahoş koku, daha evvel hiç bilmediği ve şimdi delicesine merak ettiği bambaşka bir âleme kapı açmaktaydılar. Kapının ardında neler olduğunu görmek istiyordu." (Şafak, 2017: 151).

Keyif uğruna, uygun olmayan işlerin yapıldığı bu kesif kokulu mekân, Pinhan'ın incisi ve kendi hikâyesi için önem taşır. Çünkü Pinhan, bu odadan çıkıp Manol'un meyhanesine gidecek ve burada gördüğü ateş oğlanı Karanfil Yorgaki'ye meftun olacaktır.

Pinhan romanında, kokunun sembolleştiği başka önemli örnekler de mevcuttur. Bunlardan birincisi, yaşamı ve yeni başlangıcı simgeleyen bahar kokularıdır. Bahar kokusunun bitmesi ve kışın gelmesi ise, ölümü simgeler.

"Dürri Baba tekkesinde erzak sıkıntısı baş göstermişti. Günlük nevaleleri iyiden iyiye azalmış; o canım ve cömert bahçe, ayaza yenik düştüğünden, imdada yetişemez olmuştu. Yaz-bahar aylarında göz alıcı renkleri, mest eden kokuları, birbirinden leziz yemişleri, remizleri ve latifeleriyle tekkedeki her bir ferдин neşesine neşe katıp büyük bir ihtişam içinde yaşayan bahçe şimdi bembeyaz bir kar tabakasıyla kaplanmış; bir başına bırakılmıştı" (Şafak, 2017: 25).

Bahar-yaz, meyve ve güzel çiçek/ot kokularıyla tanımlanan ve yaşamak zevkine en çok göndermelerin yapıldığı mevsimlerdir. Baharı-yazı simgeleyen kokuların artık duyulmaması, mevsimin değiştiğini - sembolik olarak da- ölümün gerçekleştiğini hissettirir. Bahar-yaz kokuları ayrıca, Dürri Baba'nın kişiliğinde de bir sembol olarak görülür. Pinhan'ın çift cinsiyetliliğinde; Dulhani Hasan, keyif-sertlik-kahve-tütün vb. kokularıyla "erkek" tarafın sembolüdür. Dürri Baba ise;

"Yumuşak, sessiz adımları, yürürken bastığı yerdeki karıncaları, taşı toprağı kollaması ve kendisiyle bir tutması; mavi bir yel olarak eserken uzaklardan buram buram çiçek ve yabani ot kokuları taşıması; dilindeki sükûnet, gözlerindeki şefkat de öteki başı mest ediyor; kendi âlemine buyur ediyordu" (Şafak, 2017: 32-33).

Dürri Baba'nın kişiliğinde bulunan "merhamet, şefkat, karşılıksız sevgi, incelik, sakinlik, yumuşaklık"; Pinhan'ın çift başlılığındaki kadınsı-dişil yönün özellikleri olarak görülür. Bu özellikler de güzel çiçek, ot kokularıyla simgeleşir. "Mavi yel" in getirdiği kokular, temizliği ve duruluğu da simgeler. Ayrıca, kadının çiçeğe benzetilmesi, kadının güzel kokması anlamında kullanılan "çiçek kokusu" benzetmesinin kullanımları herkesçe bilinir. Pinhan, hikâyesini yaşamak için İstanbul'a giderken, hikâyesinin aslen temizliğini simgeleyen bir kokuyu götürür.

"Başında bıraktığı tek saç telini kopardı. Kuşağının arasında taşıdığı sahtiyanı açığa çıkardı. İnci tanesini ve yol boyu kendine eşlik eden mavi kokuyu derinin içine koydu. Saç teliyle deriyi dikip, ufacık bir kese yaptı. (...) Ol vaziyette şehir-i şehir-i İstanbul'a vardı" (Şafak, 2017: 63-64).

Mavi koku, Pinhan'a adeta mavi rengin temsil ettiği temizlik ve sonsuzluğun kokusunu solutur. Romanda, temizliği ve sadeliği simgeleyen bir başka koku; genç kızların çeyiz kokularıdır. "*Sus pus olmuş mezarlıklara, buram buram lavanta kokan çeyiz sandıklarına, tıklım tıklım meyhanelere (...) baktı*" (Şafak, 2017: 69). Lavanta güzel kokulu bir çiçektir. Lavanta kokulu çeyiz sandığı, genç kızın "temiz-güzel" kokacağını hissettirir.

SONUÇ

İnsanlar, temel duyuların, yaşam için ne kadar önemli olduklarını bazen fark ederler bazen fark etmezler ve öyle yaşamaya devam ederler. Ancak bu duyulardan biri zarar gördüğünde ya da kaybedildiğinde, bu duyuların insan için önemi acı bir deneyimle anlaşılmış olur. Temel duyuların insan için önemi, sadece normal bir yaşam sınırında kalmaz. Bilim ve sanat gibi insan üretimleri, temel duyuların kullanılması ya da temel duyulardan yararlanılmasıyla doğrudan ilgilidir. Koku, bu anlamda dikkat çekici bir yerdedir. Koku bir hastalık sebebi-başlatıcısı gibi düşünüldüğünde, hastalıkların önlenmesi için yapılan araştırmalar, bir "koku bilimi"ni oluşturmuştur. Koku, güzel kokmak ve önemli bir statüde olunduğunu göstermek içinse "sınıf belirleyici bir duyu" olarak karşımıza çıkmıştır. Çağdaş döneme baktığımızda, güzel kokmak ve sağlıklı olmak için yapılan koku araştırmalarının, kozmetik dünyasındaki karşılıkları sayısızdır. Kokunun sanattaki yerine bakıldığında, özellikle edebiyat eserlerindeki izleri dikkat çekmiştir. Romanda, hikâyede, tiyatrodaki, şiirde koku; başkarakterin, sevilenin, nefret edilenin, kısacası her unsurun özelliklerini ve durumlarını ortaya koyabilen bir duyudur. Bunun yanında, ilgili öğelerin kokuyla ilişkileri, geçmişe ve olaylara yönelik türlü hatırlamaları ortaya çıkaran bir temel duyudur. Hatıra, sembol, simge olan koku; yeri geldiğinde, olay örgüsünün merkez parçalarından biri olur.

Pinhan romanında baştan sona başat bir duyu olarak kokuyla okuyucu karşısına çıkar. Tasavvufi bir sembolizmin ve yolculuğun romanı olan *Pinhan*'da, romana adını veren başkarakter Pinhan'ın,

kendi hikâyesinin başlangıcı, çift taraflı bir sembol ve hatırlatıcı olan elma kokusuyla başlayıp, her bir durakta sembolleşen ve bellek deposu olarak anıları saklayan kokularla devam etmiştir. Koku; iki cinsiyetin ve iki dünyanın arafında sancılanan Pinhan için; erkeklikle dişiliğin, fanilikle sonsuzluğun sembolü olmuştur. Koku bu romanda sadece Pinhan için bir bellek deposu-anı tazeleyicisi değil, diğer karakterler ve mekânlar için de önemli semboller ve anı tazeleyicisi olmuştur. Nevres'in uyanmak isteyen dişiliğinin "yaseminli çeyiz kokuları", Dertli Hagopik'in trajik aşkının hatırası bitki kokuları, arınmanın ve sağlığın mekânı hamamın ıtır kokuları, yasaklı cinselliği çağıran ve arzuyu coşturan menekşe kokuları böyle örneklerdir. Kokunun sadece bir temel duyu olmanın çok ötesine geçtiğini, okuyucuya önemli örneklerle sunan *Pinhan*, son dönem Türk romanında, kokunun çok çarpıcı algılamalarının romanı olmuştur. Bu romanda, her kokunun yeni dünyalara açılan kapıları, ziyaretçilerini bekler.

KAYNAKÇA

Claudiel, P. (2016). *Kokular*. (Çev.). G. Zeynep Çaylı, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Corbin, A. (2007). *Kokunun Tarihi*. (Çev.). P. G. Çelik, M. E. Özcan & L. A. Özcan, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Gündüz, O. (2007). Cumhuriyet Dönemi: Roman 1960 Sonrası. *Türk Edebiyatı Tarihi 4*, (Ed.). Halman, T. S., Horata, O., Çelik, Y., Demir N., Kalpaklı, N., Korkmaz, R. & Öcal, O., İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Namlı, T. (2007). Arketipsel Sembolizm Açısından Elif Şafak'ın "Pinhan" Romanının İncelenmesi. *Turkish Studies 2(4)*, 1211-1230.

Ozan, V. (2016). *Kokular Kitabı*. İstanbul: Everest Yayınları.

Ozan, V. (2018). *Kokular Kitabı III – Kültürler*. İstanbul: Everest Yayınları.

Özcan, T. (2000). Romanda Sosyal Ortam. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 10(2)*, 100.

Şafak, E. (2017). *Pinhan*. İstanbul: Doğan Kitap.

Sazyek, E. (2013). *Elif Şafak'ın Romanlarında Çokkültürlülük Aracı Olarak Tasavvuf*. *Bilig Yaz.* 66, 205-228.

Taş, M. R. (2019). *Postmodern Bir Kurgu Denemesi Olarak Elif Şafak'ın Pinhan Romanı*. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 23(1), 64-79.

Türkeş, A. Ö. (1998). *Tarihi Roman Roman Gibi Tarih*. Virgül Dergisi 9, 12-14.